

Kırılgan Karşılıklı Bağımlılık: Türkiye- Rusya Arasında Ekonomik İşbirliği, Enerji Bağlantıları ve Yaptırımlar

Onur İşçi
Mustafa Aydın
Mitat Çelikpala

Bu makale, Global Academy'nin Heinrich-Böll-Stiftung İstanbul Ofisi desteğiyle yürüttüğü "Küresel Perspektiften Rusya ve Türkiye; Yakınlaşmanın Sınırları" başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.

Kırılgan Karşılıklı Bağımlılık: Türkiye-Rusya Arasında Ekonomik İşbirliği, Enerji Bağlantıları ve Yaptırımlar*

Onur İşçi, Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala

Bu makale, konu uzmanları ve akademisyenleri meşgul eden üç önemli soruya cevap aramaktadır: (1) 2023'te dikkatleri çekecek şekilde büyüyen yılda 70 milyar ABD doları seviyesine çıkan ve giderek Rusya lehine daha da asimetrik bir yapıya bürünen Türkiye-Rusya ticaretinde önümüzdeki yıllarda nasıl bir gelişme beklemeliyiz? (2) Türkiye, Rusya'ya karşı uygulanmakta olan AB ve ABD yaptırımlarına hangi alanlarda katılıyor; Ankara'nın bu yaptırımlara daha fazla uyum sağlaması nasıl teşvik edilebilir? (3) Rus enerjisine bağımlılığını çeşitlendirme yoluyla aşmaya çalışan Türkiye'nin bu çabası ne kadar gerçekçi ve bunun için hangi alternatifler söz konusu? Raporun sonunda ilgililere uygulamaya yönelik öneriler de sunulmaktadır.

Giriş

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali, Ankara'daki karar vericiler açısından uzun süredir geniş Karadeniz coğrafyasında yaşanan istikrarsızlıkların istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıktı. Ankara savaşın hemen başında, komşuları arasındaki çatışmalarda artık gelenekselleşmiş 'tarafsızlık' politikasını uygulamaya alarak, savaşın taraflara eşit mesafede durmayı tercih etse de, Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgalini onaylamadığını da açıkça gösterdi. İşgalden önce de Rusya Federasyonu'nun "sözde Donetsk ve Luhansk Cumhuriyetleri'ni tanıma kararını" kınayarak, bunun "Minsk Anlaşmalarına aykırı olduğu gibi, Ukrayna'nın siyasi birliğinin, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün açık ihlali anlamına" geldiğini vurgulayan Türkiye, "Rusya'nın söz konusu kararını kabul edilmez buluyoruz ve reddediyoruz. [...] Bu vesileyle Ukrayna'nın siyasi birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına bağlılığımızı vurguluyor, tüm ilgili taraflara sağduyu ve uluslararası hukuka riayet çağırısı yapıyoruz." açıklamasını yapmıştı (Dışişleri Bakanlığı, 2022a).

İşgalin başladığı gün Rusya'nın taleplerini reddederek, "Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri tarafından Ukrayna'ya yönelik başlatılan askeri operasyonu kabul edilemez buluyoruz ve reddediyoruz." açıklamasını yaptı.

Açıklamada operasyon "saldırı" olarak nitelenerek "Minsk mutabakatlarını ortadan kaldırmanın ötesinde, uluslararası hukukun ağır bir ihlalidir ve bölgemizin ve dünyanın güvenliğine ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Ülkelerin toprak bütünlükleri ve egemenliklerine saygı duyulması gerektiğine inanan Türkiye, sınırların silah yoluyla değiştirilmesine karşıdır." denilmekteydi. Ayrıca Moskova, "bu haksız ve hukuksuz eylemi bir an önce durdurmaya" davet edilerek "Ukrayna'nın siyasi birliği, egemenliği ve toprak bütünlüğüne" destek bir kere daha vurgulanmaktaydı (Dışişleri Bakanlığı, 2022b).

Sonrasında, işgalin üçüncü gününde, Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. Maddesini uygulamaya koyarak, yaşanan gelişmelerin bölgede sıcak savaş dönüştüğünü ilan etti, savaşın tarafların -Rusya ve Ukrayna- savaş gemilerinin Türk Boğazlarından geçişini durdurdu ve kıyıdaş olmayan diğer ülkelerden de savaş gemilerini Karadeniz'e göndermemelerini istedi (Bkz. *Küresel Stratejik Öngörü* No 2024/1).

Savaşın başlamasının üzerinden iki yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, uzmanlar Karadeniz bölgesi jeopolitiğinin halen istikrarsız olduğuna ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin kırılgan

*Bu çalışma, "A Precarious Interdependence between Russia and Turkey: Economic Cooperation, Energy Ties, and Sanctions" (*Global Strategic Insight*, No 2024/2, 22 Temmuz 2024) başlıklı yayının tercüme edilerek gözden geçirilmiş halidir. Tercümede metinlerin bire-bir uyumundan ziyade, ilgili dildeki ifade özellikleri öncelenmiştir.

doğasına işaret ediyorlar. Her ne kadar bu tespitlerdeki belirleyici faktör bölgenin jeopolitik denge ve gelişmeleri de, iki ülke arasındaki dengelere bakarken Ankara ile Moskova arasında hızla artan ticaret hacmi ve enerji bağlarını göz ardı edemeyiz. Bu bağlar, iki ülke arasındaki dengelerde siyasi olmayan unsurların belirleyiciliği ve dayanıklılığına işaret ederek, Türkiye'nin savaşta tarafsızlık politikası izleyebilmesine de imkân sağlamaktadır. Hatta, Ankara'nın tarafsızlık politikası olmadan Karadeniz bölgesindeki güç dengesinin kolayca bozulabileceğine de işaret etmektedir.

Bugüne kadar yapılan siyasi-güvenlik temelli analizlerde ekonomik bağlantıların Türk-Sovyet/Rus ilişkilerindeki rolü ve etkisi büyük ölçüde göz ardı edilmiş, bu eksiklik de işbirliğinin karmaşık boyutlarını anlama ve analiz etme imkanını ortadan kaldırmasa da zayıflatmıştır. Zira, Ankara ve Moskova daha 1920'lerin başından itibaren çatışan çıkarlarını yönetmek amacıyla ekonomik işbirliği kaldıracağını dikkatli ve etkin biçimde kullanmışlardır. Nitekim, iki devletin ortak yaşam alanları, jeopolitik rekabet ve çatışma mirasının hâkim olduğu, kolayca işbirliği alanına çevrilemeyecek bir imparatorluk-sonrası ("*post-imperial*") rekabet alanıdır. Buna rağmen, Türkiye ve Rusya, geliştirdikleri güçlü ticari bağlantılar ve kapsamlı ekonomik ilişkiler sayesinde doğrudan askeri çatışmanın yüksek maliyetli olacağı ve dolayısıyla kaçınılması gereken bir alan yaratmayı başarmışlardır. Bu nedenle, Türk-Rus ilişkilerinin son yüz yılını anlamak için çatışma ve işbirliği dönemlerinin eşzamanlı yaşandığının farkında olmak gerekir.

Erken Dönem Ekonomik İşbirliği

Moskova, hemen Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş sonrası kurulan uluslararası düzenin sonuçlarıyla karşı karşıya kalan ve kendisi gibi 'devrimci' olarak nitelediği Ankara'ya artan miktarlarda ekonomik ve ticari yardımda bulundu. 1920 ve 1922 yılları arasında yapılan Sovyet askeri ve mali desteği, bağımsızlık mücadelesi veren Ankara hükümetinin işgalci kuvvetleri yenmesine yardımcı oldu. 1930'lara gelindiğinde Moskova,

sonradan Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da temelini oluşturacak olan iki tekstil fabrikasının (Kayseri ve Nazilli) inşası için gereken ekipman ve mühendisleri gönderdi. Adı geçen Kalınma Planı, Sovyetler Birliği'nin danışmanlığını yaptığı, bir yabancı devlet tarafından gönüllü olarak benimsenen ilk plan olma özelliğini taşıyordu.

İlerleyen yıllarda Moskova ve Ankara, henüz Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş'ın erken yıllarında yaşanan gerginlik etkisini tam kaybetmediği bir dönemde, aralarındaki siyasi gerginlikleri yumuşatmak adına 1957'den itibaren ekonomik işbirliğine giriştiler. Moskova, Soğuk Savaş'ın en yoğun döneminde olunmasına ve karşıt blokta yer almasına rağmen, sanayileşmesi için Ankara'ya destek verme yaklaşımını yeniden gündemine aldı ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde fabrikalar kurulmasına katkıda bulundu. Bunun somut örneklerinden biri olan ve 1972'de tamamlanan Seydişehir Alüminyum Fabrikası, hala bugün Türkiye'nin tek büyük ölçekli alüminyum üretim tesisi olarak hizmet vermeye devam etmektedir. 1975'te İskenderun'da faaliyete başlayan demir-çelik fabrikası da hala ülkenin en büyük demir-çelik tesisidir. Sovyet desteğiyle kurulan ve 1972'de faaliyete geçen Aliağa'daki petrol rafinerisi ise Batman ve İzmit'ten sonra Türkiye'nin üçüncü büyük rafinerisi olup, bugün ülkenin ihtiyacının yüzde 25'ini sağlamaktadır. Bandırma'da bir sülfürik asit fabrikası ve Artvin'de bir kereste fabrikası kurulması projeleri de bu dönemde Moskova desteğiyle başlayan fakat Ankara açısından stratejik açıdan daha az önemli görülerek tamamlanmayan iki projedir. Çayırova'daki cam fabrikasının genişletilmesi ile yıllık iki milyon litre votka damıtabilme kapasitesine sahip üretim tesisi kurulması da dönemin diğer Sovyet destekli projeleri olmuştur. (Hirst ve İşçi, 2020).

Türkiye ayrıca, ülke çapında çeşitli sanayi tesislerinin inşası için mühendislik ve makine desteği almasının ötesinde, Soğuk Savaş döneminde COMECON ülkeleri dışında Sovyetler Birliği'nden en fazla dış ekonomik yardım alan ülke de olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler ile enerji bağlarının büyük bir hızla ve kapsamlı biçimde gelişti. Aralarındaki çok sayıda farklılaşan siyasi

çıkarcın varlığına rağmen Türkiye ve Rusya, 20. yüzyılın ilk çeyreğini hatırlatan bir ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirerek devam ettirdiler. Bu kapsamda iki ülke, 1990'lar boyunca farklı cephelerde yer almalarına neden olan siyasi anlaşmazlık konularını geri plana çekmeyi başararak, ticari ve ekonomik işbirliğini derinleştirmeye muvaffak oldular. Yeniden canlandırılan ve geliştirilen ekonomik işbirliği, son yıllarda özellikle iki lider -Erdoğan ve Putin- arasındaki özel yakınlaşmanın zeminini de kurgulayarak güçlendirdi. Bu kapsamda, enerji işbirliği başta olmak üzere, ticaret/ekonomi odaklı üst düzey karşılıklı ziyaretlerin 2010'lu yıllar boyunca karşımıza çıkan sıklığı, 1930-1960 dönemini anımsatır bir seviyeye ulaştı. 1920-1980 dönemine hâkim olan takas merkezli ticari sistem yerini, Erdoğan ve Putin'in sıklıkla vurguladığı, dolar yerine yerel para birimleriyle -ruble ve lira- ticarete bırakacak seviyeye taşıdı (*Kommersant* 2 Aralık 2016; *Cumhuriyet* 2 Ekim 2016).

Bu noktada, 2015'te yaşanan uçak düşürme olayı nedeniyle inşası aksayan Türk Akım Doğalgaz Boru Hattından 1 Ocak 2020'den itibaren doğal gaz akmaya başlamış olması derinleşen işbirliğinin yeni bir merhalesine işaret ediyordu. Güncel Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin zirvesi olarak kabul edilebilecek olan Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşası ise ikilinin enerji, ekonomi ve ticareti harmanlayan işbirliği modelinin en son ürünüdür. Akkuyu Nükleer Santrali, eğer tamamlanabilirse, Akdeniz'de Rusya'nın çoğunluk hissesine sahip olduğu bir tesis olacak. Türkiye ve Rusya arasında 2010'da imzalanan anlaşma Rusya'ya en az yüzde 51 hisse garantisi verirken, geçmiş yüzyılın projelerinde olduğu gibi Türkiye'ye de bir seri kazanım öngörüyor. Buna göre, Ankara santralde elektrik üretimi başlayana kadar herhangi bir ödeme yapmayacak, sonrasında ise her bir reaktörden 15 yıl boyunca belirlenmiş miktar ve fiyattan enerji alacak (*Resmî Gazete*, 6 Ekim 2010).

Öte yandan, Ukrayna Savaşı iki ülke arasında siyasi-askeri gerginlikler ile ekonomik-enerji işbirlikleri arasında kurulan hassas dengeyi bozma potansiyeli taşımaktadır. Türkiye, savaşla ilgili Moskova'dan açıkça farklılaşan siyasi ve diplomatik değerlendirme ve yaklaşımına rağmen, bir miktar Rusya'nın tepkisini çekmemek ama daha önemlisi kırılğan

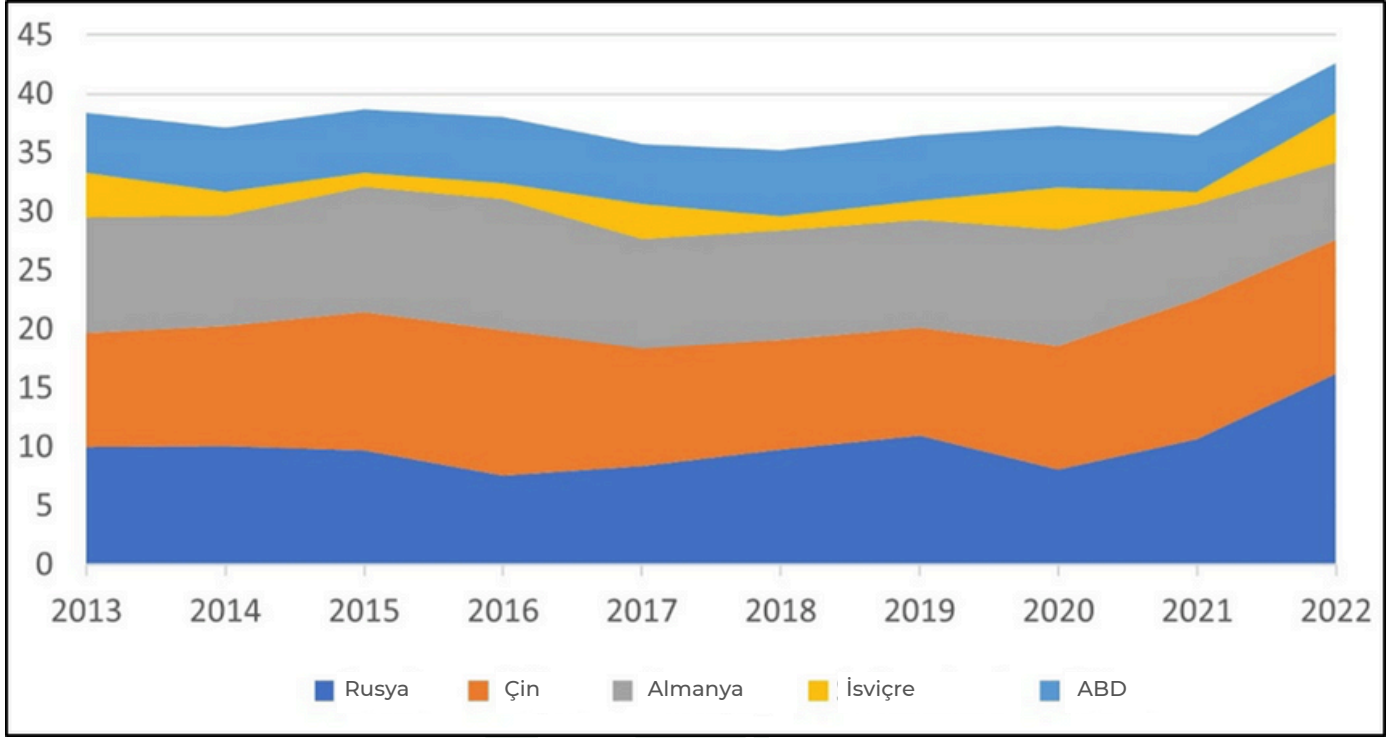
ekonomisinin toparlanmasını sağlayacak fırsatlardan yararlanmak amacıyla Batılı ülkelerin yaptırımlarına kapsamlı katılımı reddetmektedir. Diğer yandan, Batı ile güçlü ekonomik ve ticari bağları dikkate alındığında, Ankara'nın ABD ve AB ile işbirliğini belli bir seviyede tutmak zorunluluğunun da farkında olduğu ve bunun da Türkiye'nin yaptırımları uygulama seviyesini etkilediği belirtilmelidir.

Ortaklık mı Bağımlılık mı?

Türkiye Batılı ülkelerle olduğu kadar, Rusya ve Çin de dahil olmak üzere, Batılı ülkelerce rakip olarak görülen ülkelerle de güçlü ekonomik ve ticari ilişkilere sahiptir. Türkiye'nin en büyük enerji tedarikçisi konumundaki Rusya (TUİK 2023) ile ilişkileri ise özellikle dikkat çekmekte ve bunun gündeme getirdiği 'siyasi bağımlılık' iddiaları yıllardır tartışılmaktadır. Nitekim, iki ülke arasındaki ticarete Türkiye aleyhine oluşan büyük açığı ve Moskova'nın Kasım 2015'te Türkiye-Suriye sınırında bir Rus savaş uçağının Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi sonrasında sahip olduğu ekonomik ve ticari ağırlığı Türkiye'yi kısa sürede pozisyonunu değiştirmeye zorlayacak şekilde etkin biçimde kullanmasını dikkat alan bazıları iki ülke ilişkilerini 'asimetrik karşılıklı bağımlılık' olarak tanımlıyorlar (Örn. bkz. Köstem 2018: 10-32).

İki ülke arasındaki ticarete görülen bu asimetri Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden beri geçen iki yılı aşkın sürede daha da büyüdü. Fakat Rusya'ya yönelik uluslararası yalnızlaştırıcı politikalar ve Batılı ülkelerin yaptırımlarının etkisiyle, Türkiye-Rusya ticaretindeki asimetrinin artık pek dile getirildiğini görmüyoruz. Zira, hızla artan rakamlarının büyük ölçüde savaş ve yaptırımlar nedeniyle Türkiye'ye kayan ticaret nedeniyle oluşan normal dışı bir durum olduğunun herkes farkında. Nitekim, Gamio ve Swanson (2022) *The New York Times*'ta yayınladıkları Rusya'nın Ukrayna'da sürdürdüğü savaşı nasıl finanse ettiğini inceledikleri ayrıntılı çalışmada iki ülke arasında bir önceki yıla göre %198 artış gösteren ticareti çarpıcı görselle ortaya koydular.

Şekil 1: Türkiye'nin İthalatı (Toplamın yüzdesi olarak)

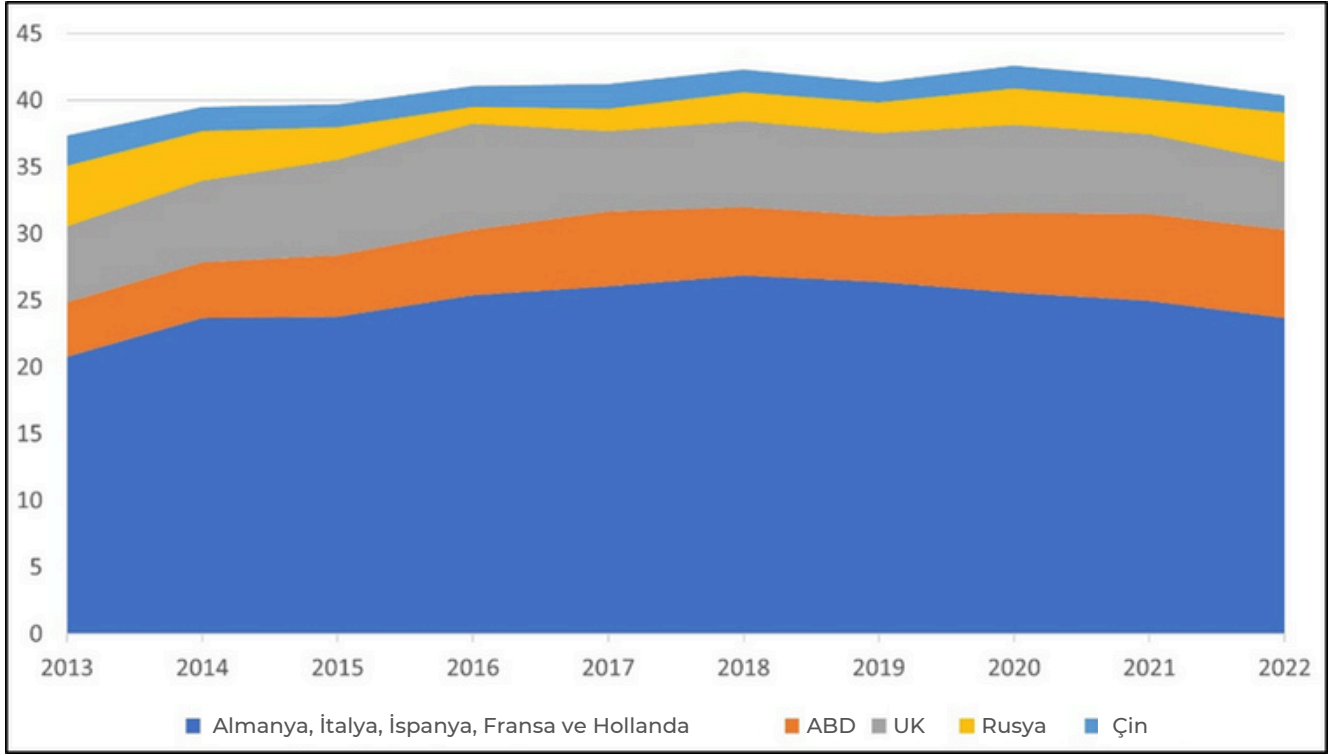
Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2022-49633>

Yine de, iki ülke ticaretindeki bu artış ile Rusya'nın Türkiye ekonomisinde oynadığı rol ve önem, Türkiye ekonomisi açısından Batılı ülkelerin hala asli unsur olmaya devam ettikleri olgusuyla birlikte değerlendirilmelidir. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara geldiği 2002 yılını takip eden ilk on yılda Türkiye'nin kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH) üç kat artmış, gösterilen ekonomik performans da ağırlıklı olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinden kaynaklanmıştı (Bechev 2022, Rodrik 2013). Ankara'nın 2010 sonrası finansal-ekonomik performansı önceki döneme kıyasla etkileyici olmasa da, ucuz işgücüne dayalı üretimin hala Batılı piyasaları hedeflediği ortadadır. Çok dile getirilen klişeleşmiş ifadeyle, Türkiye ticari bakımdan Batı ile Doğu arasında köprü rolü oynamaktadır: İç talebini karşılamak için enerjiyi Rusya'dan, ara malları Çin'den ithal eden Türkiye (Bkz. Şekil 1), bu malzemeyi içerde işleyerek Avrupa pazarlarına satmaktadır (Bkz. Şekil 2). Böylece, en yüksek ticaret fazlasını Azerbaycan ve Irak gibi komşu ülkelerle ticaretinde elde etmekle birlikte, Ankara'nın ihracat odaklı üretim sektörünün can damarını

Avrupa piyasaları teşkil etmektedir.

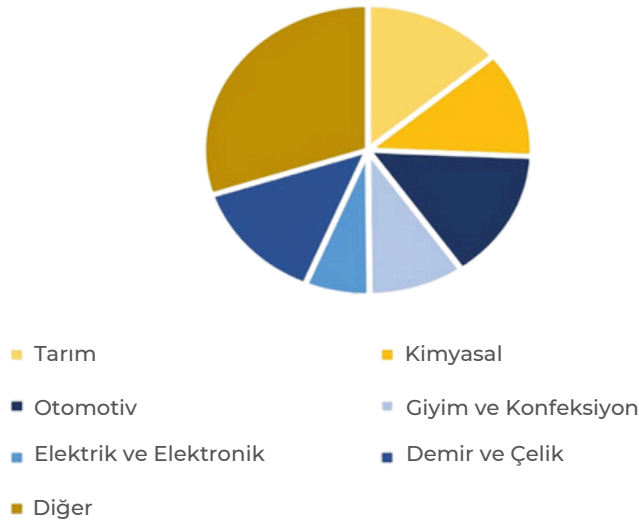
Gamio ve Swanson'un araştırması Türkiye'nin Rusya'ya yönelik ihracatının savaşın başlamasının ardından ilk yıl %113, ikinci yıl %198 oranında arttığını gösterse de, bu artış ihracatın düşük seyrettiği noktadan yükselişe işaret etmekte ve Türkiye'nin toplam ticaret hacminde küçük bir miktara (% 4,3) denk gelmektedir. Nitekim, Türkiye'nin ihracatında en büyük paya otomotiv, tekstil ve çelik sektörleri sahiptir (Şekil 3) ve bu sektörlerde yapılan üretimin büyük kısmı Avrupalı tüketiciler tarafından satın alınmaktadır. Almanya son on yılda istikrarlı biçimde Türkiye'nin en büyük ihracat ortağı olup, bu ülkeye satılan ürünlerin yarısından fazlası otomotiv ve tekstil ürünüdür (TÜİK Aralık 2022). Güncel durumda, içinde bulunduğu ekonomik darboğaz ve yüksek miktarda döviz ihtiyacı dikkate alındığında, Türkiye açısından Avrupa'nın yakın ve orta vadedeki rol ve önceliğinin tartışmaya açık olmadığı açıktır.

Şekil 2: Türkiye'nin İhracatı (Toplamın yüzdesi olarak)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2022-49633>

Şekil 3: Türkiye İhracatının Kompozisyonu (2019-2022 Ortalaması)

Kaynak: <https://tim.org.tr/en/export-export-figures>

Resmi ticari istatistikleri aslında hikâyenin sadece bir yönünü gösteriyor; ülkede üretim yapılan nerdeyse her sektördeki durum, Türkiye'nin hem Batılı ülkelerle hem de onlarla rekabet eden ülkelerle ticari bağlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumun zaman zaman ortaya çıkarttığı sıkıntılar görmezden gelinemez. Örneğin ABD'li yetkililer Türkiye'nin Rusya'ya Batılı ülkelerce üretilen mikroçipler ile bazı hassas kimyasalların ihracına (*reexport*) aracı olmasından şikâyet ederken (Spicer, 2023), Ankara ısrarla Rusya'ya askeri destek olarak görülebilecek bu türde ürünlerin ihracatının engellendiğini savunmaktadır (Reuters, 20 Şubat 2023). İhraç edilen ürünler üzerinde yaşanan tartışmanın ötesinde, Batı'daki huzursuzluğun esas sebebinin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan bu yana Türkiye-Rusya ticaret hacmindeki hızlı büyüme olduğu aşikardır.

Buradaki temel sorun, 2022'de başlayan savaşın Türkiye-Rusya arasındaki iktisadi işbirliğinin dinamiklerini açıklamaya yetmiyor olmasıdır. Meseleye daha geniş bir tarihsel perspektiften (örneğin Soğuk Savaş'ın sonundan bu yana) baktığımızda, karşımıza kolay anlaşılabilir bir model çıkıyor: Türkiye'nin enerji ithalatının maliyetini karşılayabilmek için Avrupa piyasalarına entegre olmuş imalat sektörünün elde ettiği gelirlere ihtiyacı var. Aynı zamanda Rusya'dan aldığı enerjiye de ihtiyacı var. Bu durumda Rusya'ya karşı gündeme gelen ve petrol tavan fiyatı gibi uygulamalarla boyutlanan Batılı yaptırımların kapsamı dikkate alındığında, Türkiye'nin her iki tarafla sahip olduğu ekonomik bağlarının hassasiyeti dış politika kararlarının alınması sürecini daha da karmaşık bir noktaya taşımaktadır.

Tüm bunların üzerine Türkiye'nin Rusya'da sahip olduğu büyük ve önemli yatırımlar da eklenmelidir. Avrupa'nın en yüksek iki binası olan St. Petersburg'daki Lakhta Center ve Moskova'daki Federasyon Kulesi'ni inşa eden Rönesans Holding gibi çok sayıda Türk inşaat firması Rusya'da çalışmaya devam etmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin ekonomik büyüme ve gelişmesinin yarattığı bazı örneklerin Cumhuriyet döneminin Batı-destekli büyüme kalıbından ayrıştığını da söylemek gerekir. Örneğin 2000'li yıllarda eski Sovyet coğrafyasına açılan Türkiye'nin en büyük cam üreticisi Şişecam -ki 1950'lerin sonundaki dramatik büyümesini Sovyetler Birliği tarafından kurulan

Çayırova fabrikasına borçludur- bugün Rusya'da sahip olduğu 5 fabrika ile büyümeye devam ediyor (Hirst ve İşçi 2020, 857).

Enerji Bağlantıları

Türkiye daha 2000'li yılların başlarında, Kırım'ın işgalinin çok öncesinde, Rus tehdidinin azaldığı algısıyla Rusya ile ticari ilişkilerini geliştirmenin faydalarının jeopolitik tehditlerin yarattığı tehditlerden daha öncelikli ve önemli olduğunu değerlendirmeye başlamıştı (Aydın 2003: 136; Çelikpala 2019: 6). Bu yaklaşım, 1990'lara hâkim olan Avrasya enerji kaynaklarını kendi toprakları üzerinden alternatif hatlarla Avrupa'ya ulaştırmayı hedefleyen gergin rekabetin bir kenara bırakılarak, Türk-Rus ortak enerji projelerinin başlatılmasının da yolunu açtı. Bu noktada Rusya'nın Tengiz-Novorossiysk petrol boru hattını, Türkiye'nin ise Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hatlarını tamamlayarak işletmeye almaları aralarındaki rekabetin şiddetinin düşmesine yardımcı oldu. Bu durum Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin jeopolitik rekabetten stratejik işbirliğine doğru evrilmesine katkı yaptı. O kadar ki, dönemin Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç, 6 Mart 2002'de İstanbul'daki Harp Akademilerinde yapılan bir konferansta Rusya'yı potansiyel olarak "Türkiye'nin en stratejik ortağı" şeklinde tanımladı (Demir ve Erdem 2002).

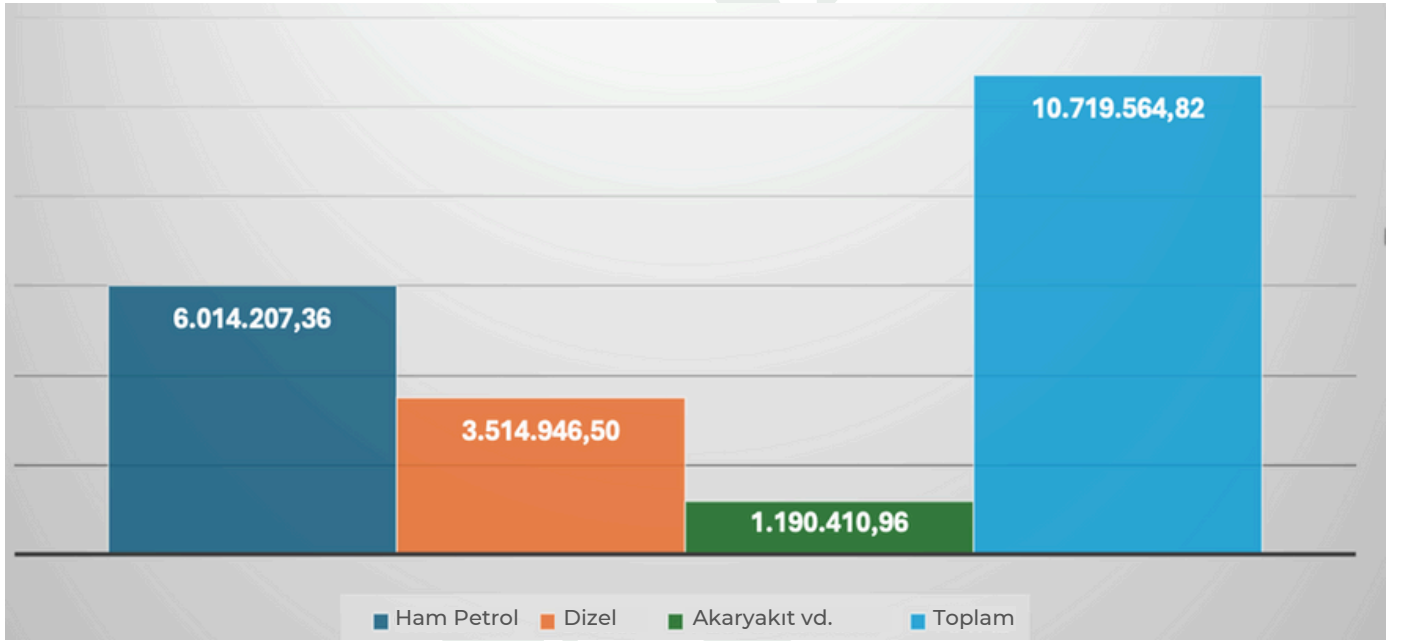
Gittikçe derinleşen ikili ilişkilerin omurgasını, ilişkileri kompartmanlara ayırmanın (Öniş ve Yılmaz 2016: 72) ve Avrasya'da belli düzeyde siyasi rekabetin varlığına rağmen ekonomik işbirliğini geliştirmenin faydalarının iki ülke yetkililerince anlaşılması oluşturmaktadır (Aydın, yayın aşamasında). Ekonomik ve ticari konularla siyasi ve güvenliğe ilişkin başlıkların birbirinden ayrılması ve işbirliğine gidilmesi yaklaşımını hemen daha başlangıç döneminde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'ndaki çalışmalarında görmek mümkündür.

Rusya ve Türkiye arasındaki işbirliğinin ilk somut alanı enerji ticareti olmuştur (Erşen 2017: 148; Erşen 2011: 264-265). Her ne kadar 1990'lı yıllarda iki ülke bir yandan Hazar enerji kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştırmak için birbirleriyle rekabet eden projeleri

destekliyordıysa da, eş zamanlı olarak aralarında doğrudan doğalgaz tedariğine imkân tanıyacak projeler için de görüşmeler yürütmekteydiler. Türkiye ve Rusya, Rus doğalgazını Türkiye'ye ulaştıracak ilk anlaşmayı aslında daha Soğuk Savaş döneminde 1984'te imzalamışlardı. Buna göre alınacak gazın bedeli Türk ihraç ürünleri ve servis sektörüne ilişkin sözleşmelerle karşılanacaktı. Bu çerçevede Türkiye'ye ilk Rus doğalgazı 1987'de, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan topraklarından geçen 6 milyar metreküp kapasiteli Dostluk Boru Hattı

üzerinden ulaştı. Bu miktar, Karadeniz'in altından doğrudan Türkiye'ye bağlanan iki yeni boru hattının (Mavi Akım 1 ve 2) inşasıyla birlikte 2017 sonunda 27.6 milyar metreküp kapasiteye ulaştı. Bu miktar Türkiye'yi Rusya'nın Almanya'dan sonraki ikinci büyük doğalgaz ortağı yaptı. Rus gazını iki hat üzerinden Avrupa pazarında taşımayı hedefleyen bir diğer doğrudan boru hattı bağlantısı da -31.5 milyar metreküp kapasiteye sahip Türk Akım boru hattı- 8 Ocak 2020'de işleme açıldı (Anadolu Ajansı 2020).

Şekil 4: Türkiye'nin Rusya'dan Petrol İthalatı (Ocak-Nisan 2024, ton)

Kaynak: T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurumu

Türkiye'nin bir noktada Rus gazına neredeyse yüzde 65 oranında bağımlı olmasının pek çok kişi tarafından sorgulanmasına (Bilgin 2010; Kaynak 2018; Hale 2022) ve 1990'ların başından itibaren sürekli gündemi meşgul eden Hazar enerji kaynakları rekabetine rağmen, Türkiye'de iktidarlar ülkenin artan enerji talebine cevap olarak Rusya'dan doğal gaz alımını tercih ettiler (Kardaş 2012). Türkiye ayrıca Mayıs 2010'da yeni bir adım daha atarak, tahminen 25 milyar dolara mal olması beklenen, ülkenin Mersin Akkuyu'da inşa edilecek ilk nükleer enerji tesisinin inşası ve çalıştırılması ihalesini de Rusya'nın Rosatom şirketine verdi. Her durumda 'stratejik varlık'

olarak nitelenecek bir nükleer tesisin inşası, mülkiyet ve işletmesinin Rusya'ya verilmiş olması, iki ülke ilişkilerinin geldiği seviyenin işareti olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın tesisin hemen yanında bir liman inşa etmek ve işletmek istemesinin yaratacağı sorunların toplumun en azından bir kesimince hala sorgulanıyor olması ise Rusya'ya yönelik olarak kamuoyuna hâkim olan şüpheleri aklı getirmektedir.

Öte yandan, Ankara 2010 ortalarında enerji kaynak çeşitliliğini artırmak amacıyla ABD ile de sivilleştirilmiş doğalgaz (LNG) ithalatına yönelik

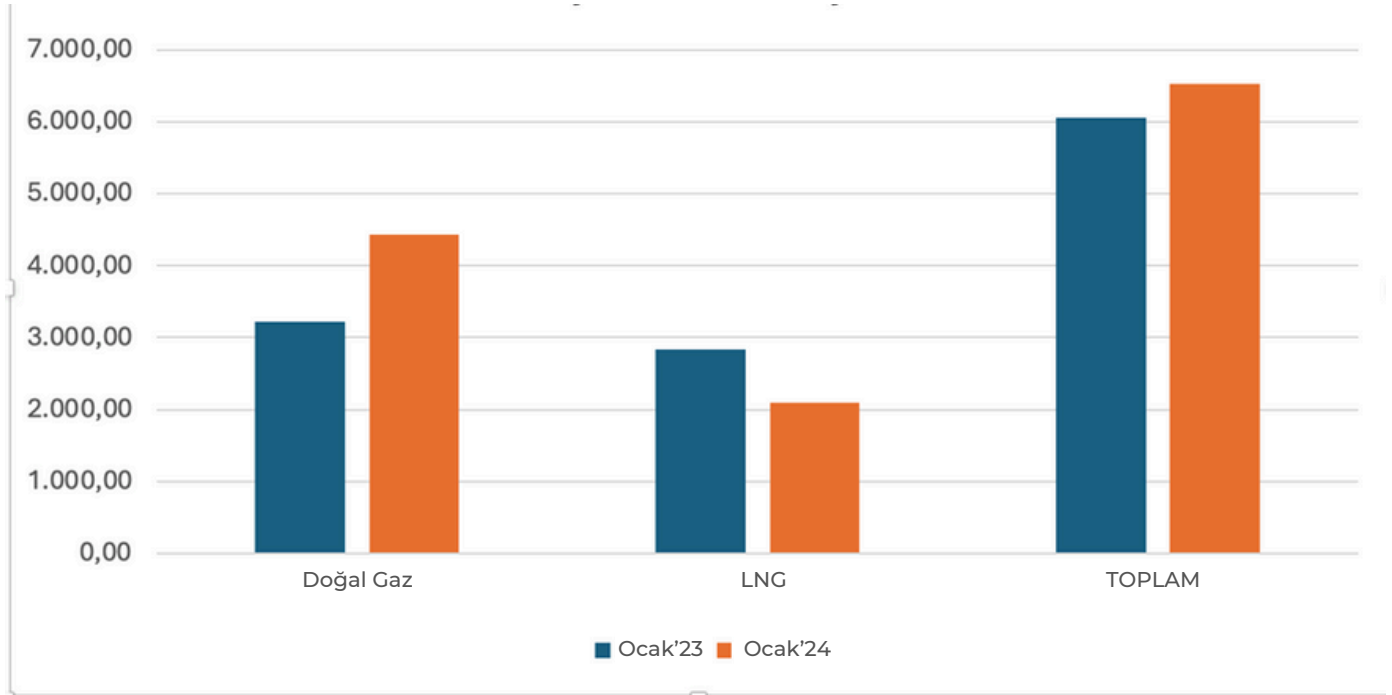
bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmayla Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması hedeflenmekteydi. Sonuçta bu oran 2010'da yüzde 51-53 seviyesinden 2023'te yüzde 38-39'a kadar düştü. Dahası Enerji Bakanı Alparslan Bayraktar Financial Times'a 28 Nisan 2024'de yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin ABD'li ExxonMobil şirketiyle yıllık 2.5 milyon ton LNG alımı için yeni bir anlaşmanın son rötuşlarını yapmakta olduğunu açıkladı. Bayraktar 10 yıllık bu anlaşma için Türkiye'nin ExxonMobil'e yıllık 1.1 milyar dolar ödeme yapacağını da belirtti.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun (EPDK) verilerine göre Türkiye 2023'te 50 milyar metreküp doğalgaz ithal etti. Bu miktarın yaklaşık 14 milyar metreküpü (% 28.37) LNG olarak, geri kalan 36 milyar metreküpü (% 71.73) ise boru hatları üzerinden tedarik edildi (Sağlam 2024). 2022'de Türkiye'nin doğalgaz ithalatı 54 milyar metreküptü ve bunun % 27.75'i LNG olarak tedarik edilmişti. Her iki yıl için de dikkati çeken konu aslan payını hala Rusya'nın alıyor olmasıdır. 2022'de Rusya'dan tedarik edilen

gazın toplama oranı %39 seviyesinde iken, bu oranın 2023'te % 43'e yükseldiği görülmektedir. LNG'nin doğalgaz ithalatındaki payının artıyor olmasına rağmen Rusya'nın genel resimdeki konumunu koruyor olması dikkat çekicidir. Öyleyse bu durumda ABD'nin denklemdaki konumu nedir?

ABD ile Türkiye arasında doğalgaz ticareti, ABD'nin 2015'te gaz ticaretine uyguladığı ihracat yasağını kaldırarak küresel piyasalara doğal gaz tedarik etmeye karar vermesiyle birlikte 2016'da başladı. Türkiye 2016'da ABD'den 243 milyon metreküp doğal gaz aldı. Bu Türkiye'nin doğalgaz ithalatında % 0.53'lük, göz ardı edilebilir bir miktara tekabül ediyordu. Buradan 2022'de ulaşılan % 10'luk pay, Amerikan doğalgazının Türk piyasasındaki payını 6 yıllık sürede ciddi oranda artırdığı anlamına gelmektedir. Ayrıca, 2023 itibarıyla Türkiye'nin LNG denklemine Fransa, Norveç ve Mozambik gibi ülkelerin de eklediği görülmektedir (Sağlam 2024).

Şekil 5: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı, Ocak 2023-Ocak 2024 (Milyon Sm³)

Kaynak: T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurumu

Tüm bu gelişmeler Enerji Bakanı Bayraktar'ın *Financial Times* mülakatında vurguladığı bir noktaya işaret ediyor: Türkiye hayati enerji ihtiyacını tek bir kaynaktan tedarik etmemelidir. Yukarıda belirtildiği üzere, 2023'te gerçekleşen 50 milyar metreküp doğalgaz ithalatının % 71.73'ü Rusya, İran ve Azerbaycan'dan boru hatları yoluyla tedarik edilmiştir. Dolayısıyla boru hatları hala Türkiye için önem arz etmektedir. Ama bu durum Türkiye'yi başta Rusya olmak üzere sınırlı sayıda sağlayıcı ile bağlantılandırmaktadır. Bu nedenle herhangi bir kriz durumunda tek (veya az sayıda) sağlayıcıya bağımlı kalma riskinin ortadan kaldırılması zorunluluktur. Bu durum özellikle Rusya'nın Mavi Akım ve Türk Akım üzerinden Türkiye'nin doğal gaz piyasasının yüzde 39'unu kontrol ettiği bilgisi çerçevesinde sıkıntılıdır. Buna Karadeniz'e hâkim olan istikrarsızlıklar da dahil edildiğinde, Türkiye'nin enerji kaynak ve güzergâhlarını çeşitlendirmek zorunda olduğu daha açık şekilde karşımıza çıkar. Bu da Türkiye'yi farklı LNG kaynaklarına yöneltmektedir.

Bu değerlendirme bizi yeniden jeopolitiğin Türkiye'nin jeoekonomik kararlarını nasıl etkilediği sorusuna döndürmektedir. Döviz sıkıntısının yaşandığı ve Gazprom ödemelerinin neredeyse %20'sinin yerel para birimleriyle yapıldığı bir dönemde ABD-Türkiye arasında LNG tedariki konusunda kalıcı ve sabit fiyat üzerinden bir anlaşma imzalanması için yürütülen müzakereler, Türkiye'nin enerji güvenliği ile NATO/ABD ilişkilerinin karmaşık ve çok boyutlu biçimde birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, ülkenin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını derhal ortadan kaldırmak mümkün olmasa da, Türkiye bu bağımlılığı adım adım azaltmaya çalışmaktadır. Türk karar alıcılarının, ülkenin Rusya'ya enerji bağımlılığının stratejik kararları etkilediğine dair temel bir farkındalığı elbette bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Rusya ile Batı arasında sürekli denge kurma çabasına önemli bir açıklama getirmektedir. Bu açıdan bakınca, enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik son girişimlerinin, Türkiye'nin dış politikasındaki Rusya faktörüne ilişkin bir tedirginlikten ve Rusya'yı Batı'yla dengeleme çabasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Yaptırımlara Uyum

Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlara uy(ma)ması Batılı ülkelerde çok eleştiri konusu olmuştur. Aslında bu konuda sorulan sorulara doğrudan ve basitçe 'evet' ya da 'hayır' şeklinde bir cevap verilemez. Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlara uyum düzeyi zaman içinde değişmiş/dönüşmüş ve ekonomik çıkarlar, jeopolitik kaygılar ve diplomatik ilişkiler gibi çeşitli faktörlerden etkilenmiştir.

Avrupa ve Asya arasında önemli bir jeopolitik aktör olan Türkiye, tarih boyunca sıklıkla karmaşık diplomatik sularda gezinmek durumunda kalmıştır. Bir NATO üyesi ve AB üyeliğine aday ülke konumundaki Türkiye'nin dış politika kararları, özellikle Rusya ile ilişkileri sıklıkla ve belki de doğal olarak uluslararası dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunda yaşanan savaş dahil olmak üzere jeopolitik gerginliklerin bir yansıması olarak Batılı ülkeler tarafından Rusya'ya yönelik olarak uygulamaya konulan yaptırımlar Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır.

İlk olarak, jeopolitik farklılıklara rağmen, Ankara ve Moskova arasında yıllar içinde, başta enerji olmak üzere, hızla gelişen ekonomik ve ticari işbirliği kolayca göz ardı edilemeyecek bir karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Dahası, Türk Akımı ve Mavi Akım gibi mevcut boru hatları ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali inşaatı gibi diğer büyük projeler Türkiye'nin Rusya ile geliştirdiği köklü ve derin enerji bağlarına işaret etmektedir. Türkiye bu zorlu koşullar altında, bir yandan Rusya ile halihazırda kurulmuş ticari ve enerji işbirliğinden faydalanırken, diğer yandan Batılı müttefikleriyle mevcut güçlü ekonomik bağlarını korumaya çalışmaktadır. Bu türde, çatışma potansiyeli yüksek çıkarların dengelenmesi ihtiyacı hassas bir ayarı gerektirmektedir. Bu nedenle Batılı ülkelerin yaptırımlarına başlangıç aşamasında katılmanın, Türkiye'nin NATO ortaklarıyla tam dayanışma göstermesine ve daha geniş Batı bloğuyla uyumlu görünmesine imkân tanıma potansiyeli taşımakla birlikte, Rusya ile büyük bir özenle ve çaba harcanarak kurulan bağlantıların zarar görmesi anlamına geleceği açıktı.

Dahası Türkiye, prensip olarak, BM veya NATO tarafından karara bağlanmadığı sürece herhangi bir uluslararası yaptırıma katılmamaktadır. Şu anki Batılı yaptırımlar bu iki yapının dışında belirlenmiş yaptırımlardır. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan, daha önce bu konuda kendisine soru sorulduğunda, Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin Türkiye'ye danışmadan kararlar aldığından ve sonra da Türkiye'nin bunları körü körüne takip etmesini beklediğinden şikâyet etmiştir. Erdoğan ayrıca, ülkenin doğal gazının önemli bir kısmının Rusya'dan geldiğini belirterek "Türkiye'nin Akkuyu Nükleer Santrali'ni de Rusya ile inşa ettiğini" ve "Rus enerjisi olmadan ülke sanayisini ayakta tutamayacağını" ifade etmiştir (TASS 2022).

Son olarak, Türkiye'nin ABD ve/veya Batılı müttefiklerince yakın çevresindeki ülkelere yönelik uygulanan yaptırımlara ilişkin geçmiş deneyimleri pek iç açıcı sonuçlar doğurmamış, bu yaptırımlara uyumun Türkiye'ye her seferinde faydadan çok zararı dokunmuştur. Ayrıca, Rusya'ya yaptırım uygulanması yönünde karar alındığı dönemde Türkiye de Batılı müttefiklerinin yaptırımları (ABD'nin CAATSA yaptırımları gibi) ya da ilan edilmemiş ambargolarıyla (Suriye'nin kuzeyindeki operasyonlar nedeniyle birçok AB ülkesinin Türkiye'ye askeri tedarikleri durdurması gibi) karşı karşıyaydı.

Dolayısıyla, Batılı ülkeler Rusya'ya yönelik yaptırımları uygulamaya başladıklarında Türkiye'nin bunlara katılmayacağını ilan etmesi çok da şaşırtıcı olmadı. Fakat katılmama durumu yaptırımlarla tam bir uyumsuzluk anlamına da gelmiyor. Zira Batılı aktörlerin Rusya'ya yönelik yaptırımlarını açıkça çiğneyen ülkelere ikincil yaptırımlar uygulamaları ihtimali karşısında Türkiye gibi ülkelerin dikkatli olmaları gerekiyor. Ayrıca, yaptırımların bağlayıcılığının olmamasına ve Türkiye'nin egemen bir devlet olarak yaptırımlara katılma ya da uyma konusunda yasal bir yükümlülüğünün bulunmamasına rağmen Ankara, Türk menşeli özel şirketlerin, ABD kontrolündeki bankacılık ödeme sistemi (SWIFT) aracılığıyla yürüyen küresel ticarete rol oynamaya devam etmesini istediği için Batılı yaptırımlara belirli bir seviyede uyum sağlanmasının gerektiğinin de son derece farkında. Başka bir deyişle, Batılı ülkelerde önemli varlıkları olan Türk şirketlerinin

yaptırımlardan kaçınması, risklerin çok yüksek olması nedeniyle istenmemektedir.

Sonuç olarak, Ankara resmi olarak Moskova'ya karşı yaptırımlara uyacağını açıkça ilan etmese de, Türkiye'nin 2024 yılı boyunca, özellikle Batı'da üretilen malların Rusya'ya Türkiye üzerinden yeniden ihracatı konusunda yaptırımlara tamamen olmasa da büyük ölçüde uyum sağlamada dikkatli bir tutum sergilediği görülmektedir.

Öte yandan, ABD ve Avrupalı müttefikler de Rusya ile ticari ilişkilerini tamamen kesemedikleri ve Rus petrol ve doğal gazına ihtiyaç duymaya devam ettikleri için Moskova'nın enerji kaynakları Türkiye üzerinden Avrupa'ya akmaya devam ediyor. Enerji ve Temiz Hava Araştırma Merkezi (CREA) ve Demokrasi Çalışmaları Merkezi (CSD) tarafından 2024'te yapılan bir çalışma özellikle Rus petrolünün AB ülkelerine Türkiye üzerinden taşınmakta olduğunu ortaya koyuyor (CREA-CSD 2024). Üstelik bu ticari faaliyet, AB yaptırım paketinde yer alan ve 'harmanlanmış' (*blended*) yakıtların 'Rus menşeli olmayan' şeklinde etiketlenmesi halinde AB piyasalarına girişine imkân tanıyan -aslında bilinçli bırakılmış- bir boşluk nedeniyle ne yasadışı ne de gizli. Nitekim, *Politico* tarafından yapılan bir başka araştırma, Moskova'nın AB'nin Şubat 2023'te Rusya kaynaklı yakıt ithalatını yasaklayan kararını takip eden 12 aylık sürede sadece Ceyhan, Mersin ve Marmara Ereğlisi olmak üzere üç limandan 3 milyar avroya ulaşan ihracat geliri sağladığını öne sürmektedir (Politico 2024). Diğer bir deyişle, "Türkiye, AB'ye yönlendirilen Rus yakıt ürünleri için stratejik durak" haline gelmiş durumdadır ve bu da Kremlin'e "yüz milyonlarca dolarlık vergi geliri" sağlamaktadır (CREA-CSD 2024).

Türkiye, petrolün yanı sıra, makarnadan pelet yakıtına (*wood pellet*) kadar Rus yapımı fakat Türk etiketli çeşitli ürünler için de AB'ye stratejik geçiş güzergahı haline gelmiştir. Rus Pelet yakıtının Avrupa'ya ihracatı Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlangıcından bugüne yasaklanmış olsa da, başta Danimarka, Belçika, İtalya ve İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesine Türkiye üzerinden yapılan sevkiyatta artış görülüyor. Bu konuyu takip edenler Rusya'dan Türkiye'ye sevkiyatın Temmuz 2022'de başladığını ve yıl sonunda 200.000 tonluk

hacme ulaştığını belirtmektedirler (Walker, Olgun ve Tedesco, 2023). Bir taraftan Türkiye'nin bu miktarda pelet yakıtını yurtiçinde tüketmesi pek mümkün değilken, diğer taraftan AB ülkelerine yaptığı pelet yakıtı ihracatının Ocak-Ekim 2022 döneminde sekiz kat artarak 82.000 tonu aştığı, sadece İtalya'ya yapılan ihracatın üç kattan fazla artarak 5.800 tona ulaştığı dikkate alınınca, akıllara soru işaretlerinin doğması kaçınılmaz oluyor. Öte yandan, Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı rakamların çok daha mütevazı olduğu, Ocak-Kasım 2022 döneminde Türkiye'nin neredeyse tamamı Rusya ve Belarus'tan olmak üzere 64.000 ton pelet yakıtı ithal ettiğini gösterdiğini de belirtmek gerekir (TÜİK 2022).

Batılı yaptırımlar söz konusu olduğunda Türkiye'nin siyasa yapımında dikkate aldığı öncelikli konu başlığı olarak karşımıza enerji güvenliği çıkmaktadır. Rusya Türkiye açısından hala kilit bir enerji tedarikçisi olmaya devam ederken, Türkiye bağımlılığı azaltmak için kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar ile Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de yürütülen arama ve üretim projeleri, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırma çabalarının yansımalarıdır. Türkiye'nin Rusya'ya yönelik Batılı yaptırımlara uyum konusunda izlediği incelikli politika, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye ve jeopolitik dalgalanmalara karşı kırılabilirliği azaltmaya yönelik daha büyük bir stratejinin yansıması olarak da okunabilir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Batı'nın Rusya'ya yönelik yaptırımlarına uyup uymaması öncelikle Ankara'nın bölgesel hedefleri ve güvenlik kaygılarıyla ilişkilidir. Örneğin, Türkiye ve Rusya'nın karşıt grupları desteklediği Suriye'deki çatışma ve işbirliği, ikili ilişkilerin karmaşıklığına işaret etmektedir. Türkiye, Astana Barış Süreci gibi konularda Rusya ile işbirliği yapıyorsa da, Moskova'nın bölgedeki nüfuzundan da rahatsızdır. Rusya'yla buradaki işbirliğinin arkasında ise müttefik ABD'nin bölgedeki faaliyetlerinden duyulan daha büyük tedirginlik vardır. Bunca karmaşık denge içerisinde, Türkiye'nin son dönemde Batılı yaptırımlara yönelik artan uyumu, Türkiye'nin kapsamlı Batı güvenlik mimarisine yeniden yaklaşma çabalarına da işaret etmektedir.

Sonuçta kısaca ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin Rusya'ya yönelik Batılı yaptırımlara kısmen uyma politikası, diplomatik dengeleme

yaklaşımının açık yansımasıdır. Ekonomik kaygılar, enerji güvenliğine ilişkin zorunluluklar, bölgesel dinamikler ve diplomatik pragmatizm Türkiye'nin bu konudaki duruşunu şekillendirmektedir. Türkiye, bir yandan Batılı yaptırımlara açıkça ilan etmeden ama geniş ölçüde uyum sağlayarak müttefiklerine bağlılığını teyit ederken ve NATO ortaklarıyla dayanışma içinde olduğunu gösterirken, diğer yandan Rusya'yı gereksiz bir biçimde yabancılaştırıyor veya karşısına almıyor. Ankara'nın bu hassas dengedeki yaklaşımını, daha geniş dış politika hedefleri ve Rusya ile ilişkilerinin karmaşıklığını dikkate alacak şekilde, devam ettirmesi muhtemeldir. Bu nedenle, Türkiye karşı karşıya kaldığı jeopolitik zorluklarla uğraşırken, Rusya'ya karşı uygulanan Batılı yaptırımlara uyup uymama hesapları politika yapım sürecinde rol oynamaya devam edecektir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin Rusya ile coğrafi yakınlığının yanı sıra, tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkileri de 2022'den bu yana Ankara'nın Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin pozisyonuna karmaşık katmanlar ekliyor. Ankara sık sık Moskova ile iletişim kanallarını açık tutmanın önemini vurgularken, Rusya'ya yönelik olarak çevrelemenin yanı sıra angajman politikası da izliyor.

Türkiye'nin dış politika yaklaşımı neredeyse bütünüyle pragmatizm ve manevra kabiliyetiyle tanımlanabilir. Bu çerçevede Türkiye, özellikle Suriye ve terörle mücadele gibi öncelikli gördüğü konularda Rusya ile ilişkisini sürdürürken, Batılı müttefikleriyle tarihi bağlarını da önemsiyor. Egemen bir devlet olarak Türkiye'nin, herhangi yasal bir zorunluluğu olmamakla birlikte Rusya'ya yönelik Batılı ülkelerin yaptırımlarına zamanla farklılaşan düzeylerde ve çerçevelerde uyması, uygulanan politikalardaki pragmatizmi yansıtıyor. Bu diplomatik pragmatizm Türkiye'nin zaman zaman çelişen çıkarlarını dengelemesine ve karmaşık jeopolitik ortamda yol almasına imkân tanıyor.

Öte yandan, Türkiye'nin Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı uyguladıkları yaptırımlara daha fazla uyum sağlayarak NATO içerisinde daha güvenilir bir ortak olduğu intibaini arttırabileceğini

söylemek mümkündür. Nitekim, Türkiye 2024'te Rusya'ya yönelik yaptırımlara daha fazla uyum sağlarken, savaşa ve savaşan taraflara yönelik genel pozisyonu nüanslı olmaya devam etti. Türkiye'nin Rusya ile Batı arasında ilişkilerini dengeli şekilde sürdürürken, yaptırımlara yönelik yaklaşımının dinamik ve değişen jeopolitik gerçeklere ve enerji ilişkilerine göre biçimlenmeye devam edeceği açıktır. Bu bağlamda, Batılı müttefikleri, Ankara'nın karşı karşıya olduğu ekonomik zorlukları ve çevresindeki enerji zengini ülkelerde yaşanan istikrarsızlıkları göz önünde bulundurmalı ve Türkiye'nin dış politikada dengeyi önceleyen tavrına anlayış göstermelidirler. Ankara'nın son dönemde enerji kaynakları ve güzergâhlarını çeşitlendirme yönünde gösterdiği çaba dikkate alındığında, Türkiye'nin ihtiyaçlarının karşılanması için Batılı müttefiklerin Ankara'ya daha fazla destek vermesi, orta ve uzun vadede Türkiye'yi yeniden Batı dünyasına yakınlaştıracaktır.

Nitekim, Batılı müttefikleri Ankara'nın yaptırımlar karşısındaki tutumunu en azından şimdiye kadar anlayışla karşıladılar. Bu anlayışın sınırlarını savaşın gelişimi ve Rusya'nın izleyeceği tavrın belirleyeceği değerlendirildiğinde, Türk karar alıcıların da Ankara'nın önündeki zorlukların ve sınırlılıkların farkında olmaları gerekir. Bu çerçevede birbirinden zorlu farklı senaryolara hazırlıklı olunmalı ve alternatif çözümler üretilmelidir.

Rusya, 2015 yılında Rus savaş uçağının düşürülmesi sonrasında dahi Türkiye'ye karşı enerji kartını kullanmamıştı. Bu bağlamda, Ankara ve Moskova arasındaki karşılıklı güvenin korunması ve asimetrik ticaret hacminin nispeten dengelenmesi Moskova'nın üzerinde düşünmesi gereken konu başlıklarıdır. En azından orta vadede, artan ticaret hacminin sadece Moskova'nın lehine çalıştığı yapının değiştirilmesi ve ticaret hacmindeki dengesizliğin giderilmesi gereklidir.

Öte yandan, ekonomisinin içinden geçtiği zor şartlarda Türkiye'nin Rusya ile artan ticaretini bir anda gözden çıkartmasını ya da radikal biçimde sınırlandırmasını beklemek akılcı olmayacaktır. Bu noktada Ankara'nın önceliği, ikili ticaretin Moskova'nın savaş yapma imkanlarına fayda sağladığı algısını ortadan kaldırmaktır. Konunun bu bakış açısıyla ele alınmasının, sadece Batılı müttefiklerle ilişkilerin

istikrarlı biçimde sürdürülmesi açısından değil, aynı zamanda Ankara'nın başta Ukrayna olmak üzere Rusya'dan tehdit algılayan diğer Karadeniz kıyıdaşları ile ilişkilerinin sağlam bir zemine oturtulması açısından da hayati önem taşıdığı unutulmamalıdır.

Ankara yeni enerji stratejisini geliştirirken, kuzey ve güneydeki istikrarsızlıkların uzun vadede devam edeceğinin farkında olarak, alternatif kaynak ülkelerle ilişkilerini geliştirmeli, başta Batılı aktörler olmak üzere çeşitlilik ve işbirliği kanallarını açık tutacak farklı senaryolar üzerinde çalışmalıdır. ABD ile enerji ilişkilerinin geliştirilmesi bu yaklaşımın sadece bir yönüdür. Başta ABD olmak üzere Batılı müttefiklerin de bu yeni ticari işbirliği perspektifinin Rusya'ya karşı güvenilir ve sürdürülebilir enerji alternatifleri oluşturabileceği konusunda Türk karar vericileri ve kamuoyunu ikna etmek için harekete geçmesi yerinde olacaktır.

Son olarak, enerji konusunun son yirmi yılda Türkiye'nin ekonomi politikaları kadar dış ve güvenlik politikalarını da etkilediği ve belirlediği değerlendirildiğinde, Ankara'nın konunun ilgili tüm taraflarıyla ilişkilerini dengeli biçimde ve birbirini olumsuz şekilde etkilemeyecek yapıda sürdürmesinin elzem olduğu akılda tutulmalıdır. Bu bakış açısına aykırı dışsal zorlamaların Türkiye'nin politikalarını değiştirmesini sağlamayacağı gibi, tepki vermesine neden olabileceği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

Aktürk, Şener. 2006. "Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)". *Turkish Studies*, 7/3: 337-364.

Aydın, Mustafa. Yayın Aşamasında. "Transformation of Turkish-Russian Relations; Rivalry and Cooperation in Eurasia and the Levant".

Aydın, Mustafa. 2003. "Between Euphoria and *Realpolitik*: Turkish Foreign Policy toward Central Asia and the Caucasus." In Tareq Y. Ismael and Mustafa Aydın (eds.), *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: ChEUging Role in World Politics*: 139-160. Burlington: Ashgate.

Aydın, Mustafa, Mitat Çelikkpala, Onur İşçi. 2024. "Triangulating Russia, Turkey, and the West: Towards a New Regional Order?" *Global Strategic Insight*, No 2024/1, Mayıs, <https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2024/05/Triangulating-Russia-Turkey-and-the-West-Towards-a-New-Regional-Order.pdf> (Erişim 20 Temmuz 2024).

Bechev, Dimitar. 2022. *Turkey under Erdoğan; How a Country Turned from Democracy and the West*. New Haven: Yale University Press.

Bilgin, Mert. 2010. "Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become An Energy Transit Corridor, Hub or Center?" *UNISCI Discussion Papers*, 23: 113-128.

Centre for Research on Energy and Clean Air (CREA). 2024. "A Kremlin pit stop: EU imports EUR 3 bn of oil products from Turkish ports handling Russian oil." <https://energyandcleanair.org/publication/kremlin-pit-stop-eu-imports-eur-3-bn-of-oil-products-from-turkish-ports-handling-russian-oil/> (Erişim 3 Temmuz 2024).

Cumhuriyet, "Türkiye, İlk Kez Rusya'dan Ruble ile Buğday Alacak," 2 Ekim.

Çelikkpala, Mitat. 2019. *Viewing the Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations*. İstanbul, EDAM.

Demir, Yusuf ve Nuri Sefa Erdem. 2002. "Türkiye Rusya ve İran'la İttifak Arayışında Olmalı". *Sabah*, 8 Mart. <https://arsiv.sabah.com.tr/2002/03/08/p01.html> (Erişim 30 Nisan 2024).

Erşen, Emre. 2017. "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations". *Insight Turkey*, 19/4: 85-103.

Erşen, Emre. 2011. "Turkey and Russia: An Emerging Strategic Axis". *EurOrient*, 35-36: 263-285.

Financial Times. 2024. "Turkey in talks with ExxonMobil over multi-billion-dollar LNG deal", April 28, <https://www.ft.com/content/37568778-0f17-4749-ba7b-7f0e95dabe8b> (Erişim 2 Temmuz 2024).

Gamio, Lazaro and Ana Swanson. 2022. "How Russia Pays for War". *The New York Times*, 30 Ekim, <https://www.nytimes.com/interactive/2022/10/30/business/economy/russia-trade-ukraine-war.html> (Erişim 6 Haziran, 2024).

HaberTürk TV. 2022. "Akkuyu Nükleer Güç Santrali ile ilgili tartışma neden?" *Habertürk Manşet*, 1 Ağustos, <https://www.youtube.com/watch?v=kQsipJPNQjK> (Erişim 12 Aralık 2023).

Hale, William. 2022. "Turkey's energy dilemmas: changes and challenges". *Middle Eastern Studies*, 58/3: 452-466.

Hirst, Samuel ve Onur İşçi. 2020. "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development," *Diplomatic History*, 44/5: 834-859.

İşeri, Emre. 2010. "Eurasian Geopolitics and Financial Crisis: Transforming Russian-Turkish Relations from Geopolitical Rivalry to Strategic Cooperation". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12/2: 173-186.

Kardaş, Şaban. 2012. "Turkey-Russia energy relations: The limits of forging cooperation through economic interdependence." *International Journal*, 67/1: 81-100.

Kaynak, Bahadır. 2018. "From Blue Stream To Turkish Stream: An Assessment of Turkey's Energy Dependence On Russia". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1: 79-90.

Kommersant. 2016. "Otnosheniia s Turtsiei prinimaiut prezhnii tovaroorot", 2 Aralık.

Köstem, Seçkin. 2018. "The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence." *Perceptions; Journal of International Relations*, 23/2: 10-32.

Ministry of Foreign Affairs. 2022a. Official Statement re: Russia's Recognition of Donetsk and Luhansk Republics, 22 Şubat, https://www.mfa.gov.tr/no_-57_-rf-nin-sozde-donetsk-ve-luhansk-cumhuriyetleri-ni-tanima-karari-hk.tr.mfa (Erişim 6 Haziran, 2024).

Ministry of Foreign Affairs. 2022b. Official Statement re: Russia's Invasion of Ukraine, 24 Şubat, https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafindan-ukrayna-ya-yonelik-baslatilan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa (Erişim 6 Haziran 2024).

Öniş, Ziya and Şuhnaz Yılmaz. 2016. "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict anUSymmetric interdependence in a turbulent region". *Third World Quarterly*, 37/1: 71-95.

Reuters. 2018. "Turkey, Russia agree 10.25 pct natural gas discount". May 26. <https://www.reuters.com/article/turkey-russia-gas/turkey-russia-agree-10-25-pct-natural-gas-discount-ankara-to-get-1-bln-payment-erdogan-idU5L5N1SX0C3> (Erişim 18 Nisan, 2024).

Reuters, 2023. "Turkey not exporting items for use in Russia war effort." <https://www.reuters.com/world/turkey-not-exporting-items-use-russia-war-effort-foreign-minister-2023-02-20/>(Erişim 6 Haziran, 2024).

Sağlam, Mühdan. 2024. "Türkiye ABD'den neden daha fazla gaz almak istiyor? *Gazete Duvar*, 1 Mayıs. https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye-abdden-neden-daha-fazla-dogal-gaz-almak-istiyor-makalUS1687879#google_vignette (Erişim 6 Haziran 2024).

Spicer, Jonathan. 2023. "US warns Turkey on exports seen to boost Russia's war effort". *Euronews*, 5 Şubat, <https://www.euronews.com/2023/02/05/ukraine-crisis-usa-turkey> (Erişim 6 Haziran 2024).

TASS. 2022. "Turkey will not join sanctions against Russia." <https://tass.com/politics/1427365> (Erişim 6 Haziran 2024)

T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu. 2024. *Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporu Listesi*, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-104/petrolaylik-sektor-raporu> (Erişim 6 Haziran 2024).

Türkiye Exporters Assembly. 2024. *Export Figures*, <https://EUim.org.tr/en/export-export-figures> (Erişim 6 Haziran 2024).

TÜİK 2022. Dış Ticaret İstatistikleri, Kasım 2022. 30 Aralık, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Kasim-2022-45546>(Erişim 6 Haziran 2024).

TÜİK 2023. *Dış Ticaret İstatistikleri*, Ocak 2023. February 27. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2023-49621>(Erişim 6 Haziran 2024).

US Department of Treasury. 2024. *Phase Two of the Price Cap on Russian Oil: Two Years After Putin's Invasion*. 23 Şubat, <https://home.treasury.gov/news/featured-stories/phase-two-of-the-price-cap-on-russian-oil-two-years-after-putins-invasion> (Erişim 6 Haziran 2024).

Victor Jack. 2024. "How Turkey became Putin's 'pit stop' for selling camouflaged fuel to the EU," *Politico* (15 Mayıs 2024): <https://www.politico.eu/article/how-turkey-become-vladimir-putin-pit-stop-sell-camouflage-fuel-eu/> (Erişim 6 Haziran 2024)

Walker Laurence, Ufuk Olgun and Enza Tedesco. 2023. "Russian wood pellet exporters, Turkey likely flouting EU ban," *Montelnews*, 23 Ocak, Financial Times. 2024. "Turkey in talks with ExxonMobil over multi-billion-dollar LNG deal", April 28, <https://www.ft.com/content/37568778-0f17-4749-ba7b-7f0e95dabe8b> (Erişim 3 Temmuz 2024).

Doç. Dr. Onur İşçi

Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi. Aynı üniversitede "Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin" (CIES) direktörü. Doktorasını 2014 yılında Georgetown Üniversitesi'nden üstün başarı derecesiyle aldı. Rusya tarihi, Türk-Rus ilişkileri ve Soğuk Savaş üzerine çok sayıda uluslararası makale yayımlandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet-Türk ilişkileri üzerine yazdığı ilk kitabı, Turkey and the Soviet Union During World War II 2019 yılında I.B.Tauris tarafından yayımlandı. Aynı sene Harp yahut İhtilal: Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1881-1917 başlıklı ilk Türkçe kitabı Kronik Yayınevi tarafından basıldı. Akademik yayınların yanı sıra güncel siyasi meseleler üzerine çok sayıda kısa yazı yazdı; bunlardan başlıcaları Foreign Affairs, The National Interest ve War on the Rocks gibi popüler dergilerde yayımlandı.

Prof. Dr. Mustafa Aydın

Mustafa Aydın, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Konseyi Yönetim Kurulu Başkanı ve Global Akademi Genel Koordinatörüdür. 1994-2005 arasında Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyeliği ve 2005-2009 arasında TOBB-Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanlığı yapan Aydın, 2010-2018 arasında iki dönem Kadir Has Üniversitesi Rektörlüğü görevini yürüttü. Michigan (1998), Harvard (2002) ve Atina (2003) üniversiteleri ile Richardson Institute for Peace Studies (1999), EU Institute for Security Studies (2003) ve Institut für die Wissenschaften vom Menschen'de (2018) misafir araştırmacı olarak bulundu. Akademik ilgi alanları arasında Avrasya'da güvenlik ve jeopolitik ile Türk dış ve güvenlik politikaları yer almaktadır.

Prof. Dr. Mitat Çelikpala

Prof. Dr. Mitat Çelikpala, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Dr. Çelikpala'nın çalışma alanları arasında eski Sovyet coğrafyası ve Kafkasya, diaspora çalışmaları, Karadeniz Bölgesi ve güvenliği, Türk-Rus ilişkileri, enerji güvenliği, kritik altyapı güvenliği ve terörizmle mücadele gibi konular yer almaktadır. Lisans eğitimini ODTÜ'de tamamlayan Çelikpala, Yüksek Lisansını Hacettepe, Doktora çalışmasını ise Bilkent Üniversitesinde yapmıştır. Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Senior Associate Member olarak bulunan Dr. Çelikpala, Hacettepe ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji üniversitelerinde de görev yapmıştır. Prof. Dr. Çelikpala, Türk Dış Politikası, Kafkasya ve Orta Asya tarihi ve güvenlik politikaları, Türk siyasal hayatı ve politikası ile strateji ve güvenlik konuları üzerine düzenlenmiş ders ve seminerler vermektedir. Çelikpala'nın yukarıda belirtilen konularda akademik dergiler ve güncel medyada yayınlanmış makale ve değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Global Akademi

Global Akademi, yatay düzlemde ortak çalışmanın hâkim olduğu, kamuya yönelik kâr amacı gütmeyen gönüllü üretim ile proje-bazlı çalışmaların bir arada yürütüldüğü, her tür bilgi, fikir, yorum ve analizin serbestçe ve kapsamlı tartışılması yoluyla mükemmeliyetin hedeflendiği bir araştırma ve öğrenme merkezidir.

Çalışmalarında uluslararası düzeyde mükemmelliği hedefleyen Global Akademi, küresel gelişmeler ile ilgili olarak bağımsız, tarafsız, bilimsel bilgiye dayanan araştırmalar gerçekleştirmek, basit ve anlaşılır veri üretmek, ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara danışmanlık ve çözüm ortaklığı sunmak, eğitim, yayın ve yayım faaliyetlerinde bulunmak ve küresel düzeyde insanlığın karşılaştığı sorunları anlama, anlatma ve çözüm bulma çabalarına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur.

   / TRGlobalAcademy

www.globacademy.org

 Global Academy